

DOI: 10.11649/abs.2014.003

Krystyna Rutkowska

Uniwersytet Wileński

kristina.rutkowska@gmail.com

O warstwach leksyki pochodzenia litewskiego na obszarze ignalińsko-jezioroskim

Przedmiotem opisu w niniejszym artykule będzie obszar językowy określany przez współczesnych badaczy mianem ignalińsko-jezioroskiego i ciągnący się wąskim pasem wzdłuż granicy z Białorusią w części południowej i Łotwą w części północnej¹. Język polski występujący na tym obszarze doczekał się ostatnio znacznej liczby opracowań. Scharakteryzowana została sytuacja socjolingwistyczna tego obszaru (Karaś, 2001, 2004; Kardelis, Sinočkina, Wiemer, & Zielińska, 2003), omówione podstawowe cechy językowe (Karaś, 2009), zanalizowane mechanizmy wpływów obcych w polszczyźnie (Rutkowska, 2002, 2013) oraz opisane po części słownictwo (SPGL). Zapożyczenia litewskie, występujące na obszarze ignalińskim oraz jezioroskim były omawiane już wcześniej, kiedy to podjęto próby ukazania zróżnicowania terytorialnego polszczyzny na tym obszarze na podstawie zasięgu oddziaływania języka litewskiego (Rutkowska,

---

¹ Na takie uściślenia pozwoliły badania, przeprowadzone w rejonie ignalińskim i jezioroskim podczas obozu dialektologicznego studentów polonistyki Uniwersytetu Wileńskiego. Wyniki tych badań przedstawiła w swoim artykule Halina Karaś i zaproponowała bardziej precyzyjną nazwę dla tego obszaru (Karaś, 2001, ss. 265–292). Jako pierwsza część południową tego obszaru opisała Halina Turska i nazwała go smołwieńskim, od miejscowości Smołwy, położonej na granicy współczesnego rejonu ignalińskiego i jezioroskiego (Turska, 1982). H. Karaś zaś wykorzystuje w określeniu współczesny podział administracyjny na rejon, w którym te polskojęzyczne wsie się mieszczą – rejon ignaliński i jezioroski.

2004, 2006b). W niniejszym opracowaniu chciałabym kontynuować rozpoczęte niegdyś badania nad lituanizmami na tym obszarze i korzystając z bardziej metodycznie zgromadzonych materiałów, poddać analizie zapożyczenia litewskie, dążąc do pokazania różnych ich warstw i tym samym uwidocznienia cech, łączących ten polskojęzyczny obszar językowy z obszarem wileńskim i kowieńskim z jednej strony oraz z polskim obszarem językowym, znajdującym się po stronie białoruskiej (okolice Braślowszczyzny²) i na Łotwie – z drugiej.

Wpływy litewskie są jednym z czynników, który zdecydował o zróżnicowaniu językowym polskich obszarów językowych na Litwie. Polszczyzna ta wytworzyła się na podłożu litewskim lub była w zasięgu oddziaływania zarówno gwar litewskich, jak i języka litewskiego w całym okresie swojego funkcjonowania. Kontakt z językiem litewskim był odmienny na różnych terenach i w różnych okresach historycznych. Intensywne kontakty miały miejsce w okresie sławizacji ziem pierwotnie litewskich, były mniej intensywne w dobie ukształtowania się bilingwizmu polsko-litewskiego lub białorusko-litewskiego, minimalne w przypadkach monolingwizmu polskiego lub białoruskiego³. W związku z tym w polszczyźnie zadomowiły się zapożyczenia dawne, sięgające okresu Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz duża ilość tak zwanych zapożyczeń kontaktowych, pochodzących z okresu późniejszego, datowanych na wiek XIX, poświadczonych w gwarach białoruskich i w języku polskim oraz występujących na terenach przyległych do dzisiejszych granic litewskich. Przenikające ostatnio do polszczyzny liczne najnowsze zapożyczenia wynikają z nieustannych kontaktów z językiem litewskim, pełniącym obecnie funkcję języka państwowego i mającym wysoki prestiż społeczny.

Warstwy leksyki pochodzenia litewskiego, występującej na Wileńszczyźnie i w okolicy Trok, zanalizowałam w kilku opracowaniach wcześniejszych (Rutkowska, 2006a, 2007, 2008, 2012). W niniejszym opracowaniu zastosuję podobną metodologię, co i w powyżej wymienionych artykułach; opisując zapożyczenia litewskie, odniosę się jednocześnie do diachronii i synchronii. Zgromadzony znaczny materiał leksykalny ze wszystkich terenów językowych Litwy pozwala jednocześnie na formułowanie uwag o charakterze ogólnym, dotyczącym geolingwistycznego ujęcia wytypowanych do opisu przykładów. Ustalone w przyszłości izoleksy mogą być dobrym argumentem

---

² Tereny Braślowszczyzny doczekały się ostatnio opracowania monograficznego oraz słownika, w którym umieszczono materiał leksykalny polski i białoruski (Smułkowa, 2011; SBras).

³ O monolingwizmie polskim czy białoruskim można mówić tylko względnie, bowiem mimo to, że używanie jednego języka jako języka kontaktów domowych i sąsiedzkich miało miejsce w wielu wsiach na Wileńszczyźnie, to zawsze znany był mieszkańcom tych terenów jeszcze jakiś inny język, pełniący funkcję interdialektu i używany w kontaktach zewnętrznych. W ciągu dłuższego czasu funkcję tę pełnił język rosyjski, w okresie ostatnich dwudziestu lat coraz częściej używany jest język litewski, zob. szczegółowiej (Mikulénienė & Rutkowska, 2013).

w określeniu podłoża językowego polszczyzny litewskiej, ukazać oddziaływania adstratowe oraz superstratowe na poszczególnych obszarach, a tym samym świadczyć o ich specyfice.

Dokonując prezentacji zgromadzonego materiału, przytaczam konteksty użycia lituanizmów, co jednocześnie ujawnia to otoczenie językowe, w którym one funkcjonują, pokazuje wysoki stopień zachowania odmian terytorialnych języka polskiego na Litwie i ilustruje tylko czasami spotykany zakres niwelacji podstawowych cech językowych względem jakiegoś często używanego kodu językowego na tym obszarze (języków białoruskiego, rosyjskiego lub litewskiego). Szersze konteksty mogą być przydatne też do badań etnolingwistycznych, bowiem słownictwo to pełni funkcję leksyki kulturowej, bardzo przydatnej do badań nad językowym obrazem świata na pograniczu⁴.

Należy zaznaczyć, że materiał do badań pochodzi od informatorów najstarszego pokolenia, zamieszkałych na stałe w danej miejscowości, pracujących na roli, posiadających tylko podstawowe wykształcenie. Uwzględnienie w badaniach właśnie tej grupy wiekowej i socjalnej informatorów znajduje swoje uzasadnienie w tym, że mając na celu badania porównawcze, w zakresie całego pogranicza polsko-białorusko-litewskiego, należy posiadać materiał zgromadzony na podstawie tych samych kryteriów, a na dużych obszarach poza Wileńszczyzną (rozumianą szeroko) można dziś odnotować tylko odmianę języka grupy najstarszej mieszkańców. Język młodszego pokolenia charakteryzuje się innymi cechami i może być przedmiotem odmiennych badań lingwistycznych.

Wąskie ramy artykułu nie pozwalają na prezentację całego słownictwa pochodzenia litewskiego, które odnotowano na terenie ignalińsko-jezioroskim i jego konfrontację z materiałem z innych terenów, toteż opisane szczegółowo będą tylko wybrane leksemy⁵. Wyrazy te są najbardziej przydatne do uzasadnienia wysuniętej hipotezy badawczej ze względu na głębię opracowania w dotychczasowych spisach leksyki litewskiej, funkcjonującej w gwarach słowiańskich. Polski materiał leksykalny zostanie zestawiony z materiałem, umieszczonym we współczesnych słownikach gwar białoruskich i rosyjskich gwar staroobrzędowców (SBras; CBF; CFB; MPCT) oraz porównany z materiałem zawartym w słownikach historycznych i etymologicznych (ГСБМ; ЭСБМ) i innych opracowaniach z zakresu leksyki (Jabl; CB⁶; OCB). Podstawę słownictwa pochodzenia litewskiego w odmianie wiejskiej języka polskiego stanowi

---

⁴ Podobnej analizie poddano słownictwo pochodzenia litewskiego z pola leksykano-sematycznego CZŁOWIEK (Rutkowska, 2009, 2010, 2011; Rutkowska & Sawaniewska-Mochowa, 2012).

⁵ Słowniczek lituanizmów leksykalnych z terenu ignalińsko-jezioroskiego jest w druku (Rutkowska, 2014).

⁶ Jako że celem artykułu jest, między innymi, ukazanie zasięgów występowania leksyki litewskiej na różnych obszarach językowych, wykorzystuję tu dokumentację, zawartą w *Słowniku bałtyzmów*

moja własna kartoteka lituanizmów, gromadzona od 1999 r., także słowniczki lituanizmów, umieszczone w pracach monograficznych lub czasopismach naukowych.

Całe zgromadzone na terenie ignalińsko-jezioroskim słownictwo pochodzenia litewskiego stanowi kilka warstw, zróżnicowanych ze względu na zasięg występowania oraz okres zapożyczenia.

1. Wyrazy o szerokim zasięgu, poświadczone w zabytkach piśmiennictwa i odnotowane na wszystkich polskich obszarach językowych na Litwie

Słownictwo to jest używane od czasów najdawniejszych kontaktów polsko-litewskich, funkcjonuje w gwarach białoruskich, często też rosyjskich. Charakteryzuje się dobrym przystosowaniem do polskiego systemu językowego, tworzy sieć derywatów oraz wchodzi w skład utrwalonych konstrukcji składniowych (często frazeologicznych). Niektóre leksemy zostały poświadczone w źródłach pisanych już w XV w.

BUCZ

Wyraz poświadczony w odmianie wiejskiej języka polskiego na terenie ignalińsko-jezioroskim:

bucz 'siatka do połowu ryb'. *Buczny robio takie. Bucz ja i sam stawil. Pierszy raz pastawil bucz, to jak tych, jak my nazywajo, karas'i, tych karasi'ou jak naszla, tak pół wiadry, jak wytrons ja. Nu siatka ta, obrancz drzawniany taki robi sia, on wychodzi koniac ostry jego jedan, o tak siatka wychodzi tak o, a tut krong, i u srodku tut robi sie taka dziurka, żeby tyko renka ulazła, a tak krongiem siatka abciongnienta, te pałki. Nu i suni u woda pałka. Bucz ten upuścisz u woda, nu i stoi. Noc przestoji, pójdiesz, pół wiadra i jest [Trykł]. Buczny byli, żeby postawić dzie do jaziorow. Ryba wejdzi, a nie moży wyjść z tego bucza [Sztad].*

Wyraz występuje na obszarze wileńskim i trockim; też na terenie solecznicko-ejszyskim:

bucz 'siatka do połowu ryb'. *A buczy do sadzawki, i nawet buczy stawio koło jeziora i nawet szczupaki zachodzo do tych buczów [Mieź]. Bucz [Mość]. I liny, zawsze liny, postawio buczy, to pełne buczy, a teraz nie m'a [Land]. Bucz to był taki on na jednym kiju i tak zrobiony na takim łenku taka jak siatka, i to chyba nazywał sie bucz [Św]. Te buczy postawio do wody w rzece przy brzegu i przywionżo jego, to pełna tych rakow była [Poł]. Buczny takie byli, robili szydełkiem, a potym wykrencali z leszczyny takie kołki*

J. Laučiūtė. Dane pochodzące z opracowań wcześniejszych (np. Zdancewicza, Tekielskiego) i niedotyczące bezpośrednio obszaru ignalińsko-jezioroskiego nie są odrębnie przytaczane.

i nadziawali ta i beńdzie bucz [SMiędz]. *Kiedyś siatków nie była, to buczy, bucz taki, tutaj szeroka gamba jego, a tutaj w tyła wonska, już ona nie ma dzie przejść* [Siem]. *Bucz to tylko stawić do wody, on z tako gorłowino, i jak wlezi już ryba, wyleźć nie wylezi, stawili buczy i wieńciory, do rzeki stawili, a tak łapać to siatlka. Szczupaki, płotki, jalci, kielbuci byli, oni takie niaprendkie* [Zaprz]. *Bucz takie robili, pośła takie miroży, ryby kiedyś była barzdzo duży* [Intur]. *A bucz to tam samachconc ryba popada, zająć zajdzie, a wyjść nie może* [Emil]. *Ubrał się jak bucz, tylko ciężko, gruby taki* [Jurg]. *Postawilim buczy, może cosi weźmi się* (Wiljaszcz). *Bucz* [Wysoki Dwór (Grinaveckienė, 1977, s. 137); Bujwidze (Dwil, s. 114)], też w Bujwidzach: *bucz* (Grinaveckienė, 1991, s. 50); **buczki** lmn. (SGP); **2. buczanka** ‘siatka na siano’: *Jeszcze buczanki takie robili, wrodzie jak siatka, wionzali takie. Duże te oczki, to te buczanki siana napchniesz, jeśli w droga jedzie dla konia tego siana brać, położy i przez te kratki koń dostaje i je* [Korw].

W zabytkach wyraz *buč* jest poświadczony od XVII w. (Jabl, ss. 19–20, 308–309), notuje go też historyczny słownik języka białoruskiego (ГCBM); we współczesnych gwarach białoruskich występuje w tej samej formie: *буч* (CBГ); w gwarach rosyjskich staroobrzędowców z terenu Litwy, rejonu janowskiego oraz z okolic Prejły na Łotwie w postaci: *буч, буч'ок* ‘siatka na ryby’ (MPCГ); analizę wyrazu podaje Urbutis: wyraz występuje w gwarach z okolic Mołodeczna w znaczeniu ‘duże słomiane naczynie na mąkę’, również w gwarach rosyjskich (za Dalem) w znaczeniu ‘siatka na ryby’ (Urbutis, 1969(1), ss. 51–52); ЛАБНГ (t. I, mapa 33) wyrazy *буч, б'уча* dokumentuje tylko w okolicach Grodna i Woronowa oraz Postaw i Braśławia, jako występujące z niewielką częstotliwością; lit. *būčiūs* ‘siatka na ryby; pleciona beczka na mąkę’ LKŽe.

DYRWAN

Wyraz poświadczony na terenie ignalińsko-jezioroskim:

dyrwan 1. ‘ugór, ziemia leżąca odłogiem’: *Cała ziemia teraz dyrwanem stoi, nie wiemi, co dalej beńdzi* [Mejk]. Dyrwan (DrśGajWiMM). 2. ‘murawa’: *Pośła modłów każdy siondzie na dyrwany* [Smół].

Występuje na Kowieńszczyźnie:

dyrwan ‘ugór, ziemia leżąca odłogiem’: *I co tu beńdzi, dyrwany stoju, lasy zarosnu, niewiadomo, co tu beńdzi* [Posz].

Poświadczony szeroko na Wileńszczyźnie, w Trockiem, na obszarze ejszysko-solecznickim:

dyrwan ‘ugór, ziemia leżąca odłogiem’: *Nu na dyrwanie tylko krowy pasi sie, co na dyrwanie robić, tam na dyrwanie tylko rośni trawa i wiencej nic* [Św]. *Gospodarz tak zaniedbał ta ziemia, dyrwanem zapaścił* [Wirsz]. *Dyrwany, już za mojo pamięćcio, to ja krowa jeszcze prowadziłam na dyrwany dalej, tam koniczynka tyko, dyrwanami*

stała ziemia. Teraz nie zapuszczają [Wid]. Dyrwany byli, ale tu tylko ta góra o dyrwan był, a tak to wszystko urabiane było [SMiędz]. Ludzi ni siejo, kałchozów ni ma, ot i dyrwanami stoi pola [Siem]; Dyrwanow nie była kiedyś, byli łonki [Dub]. Jak pobendzie jaki dyrwan, nu to potym żyta lepiej rosła [Korw]. U mnie to była dobrza żyć – sucha, dyrwany [Kiern]. I co tu beńdzi, dyrwany stoju, lasy zarosnu, niewiadomo, co tu beńdzi [Posz]. Nazywali też dyrwany, nieorana tam, leżała tak bez niczego [Doj]. Notowany też przez Turską, Nitscha, Szwejkowską (TurNiSzw, ss. 138, 173), w Bujwidzach notowała Dwilewicz: *dyrwan* (Dwil, s. 115); *dyrwan* też w Bujwidzach i Wysokim Dworze (Grinaveckienė, 1977, s. 137; Grinaveckienė, 1991, s. 50); **dzirwany**. Raniej gospodarzy które mieli wiecej ziemi, to dawali drugim, jak sam nie urobi, dzirwanów tych bardzo mało było [Zaprz]; **dyrwanek** ‘murawa’: Nu potym pośle festu na jakimś dyrwanku robio majówka [Św]. (A co to darna?) Darna nu to, nu to o znaczy sie, że wyroszy o dyrwanek i to darna liczy sie [Land]; również derywaty: **zadyrwaniały** ‘o ziemi: nieobrabiana’: Nu zadyrwaniała taka (ziemia) [Św]; **dyrwanieć** (SGP).

W zabytkach piśmiennictwa notowany od XVI w. w takich formach: *dyrwan* (*dervan*, *dirvan*), *dirvanec*, *dyrvanik*, *dyrwanowy* na terenie Litwy (Jabl, ss. 47, 66, 67, 117, 234, 311). Kurzowa podaje wyraz *dyrwan* i interpretuje jako pożyczkę z języka litewskiego, funkcjonującą w polszczyźnie od XVII w., w języku starobiałoruskim poświadczona forma *dzirwan* od XVI w. (Kurz, s. 353); w ГСБМ notowany w formach: *дырванъ*, *дерванъ*, *дырвонъ*, *дырва*; notowany w okolicach Pskowa, Smoleńska oraz Sejn (СБ, s. 29), też w pogranicznych gwarach białoruskich *дзірван*, *дзірван'ок* (СБГ), rozpowszechniony na Brasławszczyźnie (Birgiel, 2009, s. 196); w gwarach staroobrzędowców z terenu Litwy i Łotwy: *дерван* oraz derywat czasownikowy *дерванеть* w znaczeniu ‘przekształcać się w odłóg’ (Litwa), ‘zamarzać, twardeć’ (Łotwa) (MPCГ); analizę wyrazu w gwarach białoruskich zawiera opracowanie Urbutisa (1969(1), s. 58); lit. *dirvónas*.

KUMPIAK

Wyraz poświadczony na terenie ignalińsko-jezioroskim:

kumpi'ak obok **szynka**, zdr. **kumpiaczek 1.** ‘szynka wędzona’. *Szynka, kumpaki cały wywendzo w łaźni* [Smoł]. *Takie o miensa, kumpi'ak już my nazywali* [Rem]. *Wielki cebry zrobiony, nu ot tam i solili, i słonina, i kumpiaki* [Imb]. *Na Boża Narodzenia to już piekli kumpi'ak* [Soł]. *Na domie i trzymali jegu, słoninka tam i kumpiaczki, kiełbaska* [Duk]; też **kump.** *Kumpi, u nas kumpi robili. Aj, wyweńdzisz, bardzo smaczny, adkrojisz taki la skórki, smaczny* [Kaln]; też **kumpia** r.ż. *Była kawałak kumpi, wielka kumpia, wielka miensa ot parsiuka była* [Kaln]. **2. kumpiak** obok **biodry** ‘biodro’. *To po dawniejszemu nazywali kumpiak, teraz biodry, a kiedyś to mówi kumpiak boli* [Smoł].

Występuje na terenie Kowieńszczyzny:

kump obok **szynka** ‘szynka’: *Syra dawali jeść, kumpia, nu jak szynki nazywajo, nago-tuje ta gospodynia, pani Kaminska wieczny pokój* [Żejm]. *Dawniej potrawy to były takie – kump, zakłuli parsiuka, tam jaka kura wypiekli, sucharki, bułka, masła, ser i to wasela* [Żejm]; **kumpi** obok **szynka świnska**. *Nu wasela jak raniaj, to co bwwało, kumpi zgotuju, miensa, szynka świnska tak upieku, nu ji banduków jakich tak* [Dat]; **kumpi'ak**. *Dawniej to byli cały kumpi'ak wysolo, wywendzo, a już potym wykrajali i winiotini robili* [Druž]. *Kumpi trzeba jeszcze dłużej jak słonina, czszy jakie tygodni, cztery posolić* [Lep].

Poświadczony na terenie Wileńszczyzny i w Trockiem:

kumpiak ‘szynka’: *Nu przyszli gości, trzeba pokroić kumpiaka* [Św]. *Szynki i kumpiaki mówio* [Korw]. *Kumpiaki solili, poweńdzisz i wisi do jesieni* [Mość]. *Parsiuka jak zakolo, to i kińdziuki mielim i kumpiaki* [Kiern]. *Monż to zawsze jak jest ten k'umpiak, to weńdzili, solili* [Podw]. *Kumpiaki to my sami swoje solim* [Poł]. *Szynki, tak, zostawiali całymi kumpiakami* [Land]. *To te kumpiaki haniebna, było i mniejszych tam* [Siem]. *Kumpiak* [WDwr (Grinaveckienė, 1977, s. 139)]. *Necka mieli, albo skrzynia jaka i solili miensa i kumpiaki, w necce posoli, a wtedy gdzie do jakiej szafki, czy gdzie powiesi i jedli, słonina i boczku, i żebry* [Zaprz]; **kumpiaczek**. *A już kumpiaczek to kości wybierali, potym solili jego* [Land]; **kump**. *Kumpi te robili, teraz to robio te winiotini, a kiedyś prosto tak kumpi. Łażni byli, nu i wendzo tam* [Intur]. *Takie swirny byli, te kumpi powieszo, takie soczyste. W świrnie najwiecej trzymalim* [Olan]; ♦ **piąty kumpi'ak** ‘karkowina’. *Nu to kiedyś słoninka odbierali, potym kumpiaczki, potym ten pionty kumpiak co nazywajo, polendwicy, boczek, żeberki i podbrzuśka* [Land].

W zabytkach piśmiennictwa datowany od XVI w. w postaci: *kump, kqp, komp, kump* z terenu Litwy i Białorusi (Jabl, ss. 109, 212, 275, 313); Kurzowa notuje w polskich zabytkach piśmiennictwa od XVII w. (Kurz, s. 380); dużą ilość wariantów fonetycznych i morfologicznych podaje słownik historyczny języka białoruskiego (ГСБМ); funkcjonuje we współczesnych gwarach białoruskich: *кумп'як, кумпяч'ок* (СБГ); w postaci *кумп'як, кумпяч'ок* w gwarach rosyjskich straoobrzędowców w okolicy Janowa na Litwie i Prejły na Łotwie (МРСГ); wyraz analizowany przez Urbutisa: znany szeroko nie tylko gwarom, lecz notowany w słownikach literackiego języka białoruskiego, poświadczony w gwarach ukraińskich (Urbutis, 1969(1), s. 63); ЛАБНГ (tom III, mapa 92) *кумп'як* w znaczeniu ‘szynka’ notuje na dużym terenie północno-zachodniej Białorusi, na terenie przylegającym do obszaru ignalińsko-jezioroskiego występuje jako jedyna nazwa; w znaczeniu ‘udo’ poświadczony na Białorusi tylko na niedużym terenie w okolicy Brasławia i na Grodzieńszczyźnie; lit. *kuñpis* ‘szynka; udo’ LKŽe.

ŚWIREN

Wyraz występuje za terenie ignalińsko-jezioroskim:

świren ‘spichlerz’. *Świren był, tam takie zagrodzona, tam pszenica, tam żyta, tam owies, tak i zasypali, tam odgradzona, zasięki i każda addzielna, czego tobie trzeba, to i weż. Bywała i miensa trzymali, słoniny kawalek jaki powiesi, kiłbasy, tam wendzonych [Hod]. Który ot gospodarzy taki zamożny byli, bogaty, to te i świrny mieli, a jak taki mniejszy, nia była na co ten świran mieć, u tych nia była [Kaln]. Swirny nazywali sie, świren po polsku [Imb]. Swirny takie, tak zrobione zagrodki i sypali każde osobnie nasiona [Sztad]; też zdr. **świronok** ‘podręczny składnik na zboże i paszę’ (DrśGajWiMM). też zdr. **świronek**. *Wo tu taki był świronak, on w tym świronku był [Imb].**

Szeroko poświadczony na Kowieńszczyźnie:

świren ‘spichlerz’: *Świrny byli, do świrnow sypali i do młynu wieźli zboże i karmili dla żywiół [Lep]. I tok, i świran tam wielki był, tysionc ludzi zbierała sia tam [Urn], [Aż]. Świrny takie byli, świrań. Nu podjenty on wysoko i drzawniany taki, tam trzymali i miensa, bardzu zdrowo trzymać w tych świrnach, i spali w świrnach, i łóżki stali, świrny wielkie byli, wszystka zboża tam i sypali [Rag]; A w tym świrnie to była szwalnia, to moja córka robiła zakr^ojszczyco [Żejm]; **świrny** lmn., też zdr. **świronek**. *Mieli postawiwszy świrny, chto świrny nie miał, jak małe gospodarzy byli u nas, to w beczkach gorze trzymali (zboże). A trocha wienkszy gospodarz to miał osobnia postawiwszy, liczył sia świronak i w tym świronku zrobiona zasieczki i w każdym zasieczku on swoja zboża sypał [Klim].**

Notowany na terenie Wileńszczyzny, w Trockiem, Ejszyskiem:

świren ‘spichlerz’: *Nu w świrnie zboże leży, monka [Św]. To jak dużo kto miał ziemi, to u ich świrny wielkie byli [Land]. W świrnie zasięki byli, do zasięków wszystko sypali, żyto osobnie, jencmień, owies osobnie [Kor]. Takie swirny byli, te kumpi powieszco, takie soczyste. W świrnie najwiecej trzymalim [Olan]. U mojego menża to byli dwa świrny [Wid]. A potym zwalili te świrny, gumny, pozabierali te koni i wozy [Dub]. Mieli wszystkie świrny, tam byli zasięki takie, ziarki tam już sypali osobiścia [Intur]. Na zboża to świrny byli, rozsartowane zboża [Jan]. O świren on i stoi, tam zasięki purobiona [Wilejk]. Świrny byli, składy, które bogaczsze takie, przy majontkach, to mieli świren taki, tam takie zasięki porobione, tam zboże sypali [SMiędz]. W świrnie zasięki byli, do zasięków wszystko sypali, żyto osobnie, jencmień, owies osobnie. U naszej mamy był świren, potym do kałchoza zabrali [Chor]. Świrna nam ni trzeba było, bo mało zboża mieli [Siem]. Poszedłam do świrna, pospałam trocha [Druž]. Świren, na wierzchu tam słonina trzymali, i kiełbasa, i kińdziuki [Druž]. Świran nowy u mnia był [Kiern]. Świrny takie byli, to sypali owies i żyto, a u nas już rozwrócony i nie ma [Podw]. W świrnie tam harudy z deskow porobione, ziarno sypali [Podw]. Takie o bogatsze to świrny mieli. To w świrnie tam wszystko. On stoi na czterech kamieniach, takiej szczyłnej podmurówki nie było, żeby przewiewne*

było [Podb]. *Tam zboża sypali do tego świrna* [Marc]; **świron**. *Silniejsze gospodarzy takie byli, to świron taki był, zasieki i zboża sypali* [Bars]. *Świron* (TurNiSzw, s. 176); **świran**. [Bujw (Grinaveckienė, 1991, s. 52)]; **świreń, świrna**. (SGP); też zdr. **świronek**. *Gdzie jakie świronki byli, to pozabierali* [Poł]. *Przy domia zbudowany świron taki, zboża tam stawili, zbrują wszystko tam łożyli, świronki* [Rudz]. *Świrny byli, o teraz tu naszy jest świronak, to tu malutki, a kiedyś był wielki świron* [Hut]. *Świronek* (SGP).

W zabytkach piśmiennictwa pisanych po starobiałorusku i po polsku poświadczony formy: *sviren, sveren, svieren, sviron, svirzen, švieren, šviernia, švirenec, svirenok* od XVI w., z terenu Litwy i Białorusi (Jabl, ss. 217–229, 270, 370–371); jako pożyczkę z XVII w. interpretuje Kurzowa (Kurcz, s. 439); Nosowicz podaje formy białoruskie *свiронь, свiронок* (СБМ); występuje w pogranicznych gwarach białoruskich: *свiран, свiронак* (СБГ); notowany na Brasławszczyźnie w formie *świran* (Birgiel, 2009, s. 201); analizę wyrazu podaje Urbutis: notowany w gwarach i w języku białoruskim, w zabytkach pisanych po białorusku zachowały się derywaty z 1489 r.: *swirennny* ‘urzędnik, odpowiadający za spichlerz’; wyraz notowany w gwarach smoleńskich i słowniku Dala (Urbutis, 1969(2), s. 152); ДАБМ (mapa 334) dokumentuje formy *свiран, свiран, свiронак* w części zachodniej Białorusi, zaś na wschodzie dominują wyrazy *клець, амбар*; lit. *sviřnas* ‘spichlerz’; *svirniņikas* ‘urzędnik, odpowiadający za spichlerz’ LKŽe.

2. Wyrazy niepoświadczony w zabytkach piśmiennictwa, ale występujący na większości polskich obszarów językowych na Litwie

Wyrazy te nie są tak szeroko rozpowszechnione w polszczyźnie litewskiej jak wyrazy pierwszej grupy, występują nie we wszystkich badanych miejscowościach. Charakteryzują się mniejszą ilością wariantów fonetycznych i morfologicznych, zazwyczaj nie wchodziły w skład związków frazeologicznych. Poświadczony są w gwarach białoruskich, przylegających do pasa przygranicznego z Litwą.

ŻAGINIE

Wyraz występuje na terenie ignalińsko-jezioroskim:

żaginie lmn. ‘urządzenie do suszenia siana lub paszy’. *Tedy taki postawi budy, żagini nazywali i suszyli ten kartoflanik* [Grzeb]; żagań. *Ma m duży mocny żagań* (DrśGajWiMM).

Poświadczony na terenie Kowieńszczyzny:

żaginie lmn. ‘urządzenie do suszenia siana lub paszy’. *Mamy i dziś żagini, lenki drzewniane i potym nawersane sznurem* [Mieł]. *Tam koniuczyna to do żagiń, wo tak wo zbita żerdzi takia i potym tak wo kładno, że wiatyr przez srodek przechodzi i sechni* [Wilejk]. *Tu taki wzór, tyko żagini, ale ja tak znizać umim. Na takich nici wytykajo wełno* [Muś].

Notowany na terenie Wileńszczyzny:

żaginie lmn. ‘urządzenie do suszenia siana lub paszy’: (Na czym łubin suszyli kiedyś?) *A to byli żagini, jak mokre lato, to i siano suszyli na tym* [Korw]. *Kartoflanik to na płoty, na żagini takie stawili, a żyta to stawili w snopki* [Jan]. *Kiedyś kartoflanik na żagini nakładali, suszyli krowam* [Szaw]. *Żagini z polankow zbiwali, jeżeli nie można było wysuszyć (siana), to położy na te żagini. Kaniuszyna to już na żaginiach suszyłaś* [Poł]. *Żagini* [Bujw (Grinaveckienė, 1991, s. 53)].

Wyraz notowany w gwarach rosyjskich na Litwie: *ж'егины, жеж'авины* (СБ, s. 30) i północno-zachodnich gwarach białoruskich *ж'агині* (СБГ); też na Braślawnoszczyźnie w postaci *żegini* (Birgiel, 2009, s. 201); zasięg występowania w gwarach białoruskich podaje Urbutis: notowany w północno-zachodnich gwarach białoruskich na pograniczu z Litwą i Łotwą *ж'эгині, ж'эгі, іж'эгині, ж'агины* (Urbutis, 1969(1), ss. 59–60); ten sam teren podaje też ДАБМ (mapa 334); lit. *žaginys* ‘urządzenie do suszenia siana lub paszy’; *žėginis* ‘sękaty pal do wieszania sprzętów domowych’ LKŽe.

WAŻYNIAĆ (SIĘ)

Wyraz występuje na terenie ignalińsko-jezioroskim:

ważyniać ‘wozić, jeździć’. *Jeździli, gdzie byli jaki sklepy, do sklepu tam pojedą, tam hulaju, nabjoro tam wszystkiego do jedzenia i dzieci wiozo, ważyniajo* [Smoł]. *Na Zapusty ojciec konia zaprzęga i nas tedy ważynia. Wieczorem z góry tedy ważynajo sie, sani wielkie, to z góry wo ważyniali sie* [Bart]. *Nu takie sani byli, to jak nasiońdzem i pięnciu, i sześciu i na tych saniach z góry, to na Zapusty ważyniali sie* [Widze]. **2. poważyniać się** ‘poślizgać się po lodzie’. *Dawaj na lodzie pawaziniami sie, pachodzim* [Undr].

Poświadczony na terenie Wileńszczyzny:

ważyniać się ‘zjeżdżać z górki na Zapusty’: *Ważyniać sie trzeba na Zapusty, to beńdzi len duży wyrośni. Mówi, len trzeba przeciongnońć* [Mieź]. *Nu takie sani byli, to jak nasiońdzem i pięnciu, i sześciu i na tych saniach z góry, to na Zapusty ważyniali sie* [Land]. *Ważyniać sia* [Bujw (Grinaveckienė, 1991, s. 53)].

Wyraz poświadczony w języku polskim i gwarach białoruskich bez dokładnej dokumentacji (СБ, s. 43); spotykany w gwarach białoruskich na terenie Litwy *важан'яцца* (СБГ); lit. *važinėti* ‘jeździć; jeździć w celach rozrywkowych’ LKŽe.

KUCINIAĆ

Wyraz nie ma licznych poświadczeń na terenie ignalińsko-jezioroskim:

kuciniać ‘łaskotać’, **pokuciniać**: *Dzieci kuciniali, to oni śmiejo sie* [Smoł]. *Można i człowieka pokuciniać* [Mejk]. *Kuciniać* (DrśGajWiMM).

Nieco więcej egzemplifikacji uzyskano na terenie Wileńskim, też w Trockiem, na terenie ejszysko-solecznickim:

kuciniać ‘łaskotać’, **pokuciniać**: *Aj żbierali sie też tam, jak młode, to jak widzo, że chto boji sie tych łaskotkow, kuciniać, to jak pokucinia, czy tam pod pachy, czy podeszwy i to nazywali, że kucinia [Św]; zakuciniać*: *Bywa chto bardzo boji sie, a tak z wielkich żartow czuć nie zakuciniajo, czuć aż nieżywy robi sie [Św]. Kucinia on bardzo [Siem]. Zakuciniać może aż do śmierci, to tobie nie żarty [Jurg].*

Wyraz poświadczony w gwarach białoruskich: *куціняць, куціняцца* ‘łaskotać (się)’ z okolic Woronowa i Solecznik (СБГ); lit. *kutėnti, kutinėti* (LKŽe).

OKOT

Wyraz nie ma licznych poświadczeń na terenie ignalińsko-jezioroskim:

okot ‘oście w kłosie jęczmienia’: *Okoty, okot, jenczmień to okot [Smoł].*

Poświadczony na terenie Wileńszczyzny oraz terenie ejszysko-solecznickim:

okot ‘oście w kłosie jęczmienia’: *Okot, te takie drobniańkie, wie, takie jak wońsiki. To już oni bardzo czepkie, od jenczmienu. I nałazi, to nazywa sie okot [Wid]; akoty, koty [Bujw (Grinaveckienė, 1991, s. 50). Nabrała sie tych akotów jak snopy wozila [Jurg].*

Wyraz występuje też w gwarach białoruskich w okolicach Brasławia, Daugawpilsu oraz Postaw: *ак'ом, ак'ома* ‘oście w kłosie jęczmienia; plewy; ości u ryby’ (СБГ); notowane w gwarach białoruskich na Łotwie w znaczeniu *ак'ома* ‘ości u ryby’ (Grinaveckienė, 1993, s. 183); ЛАБНГ (t. II, mapa 166) notuje tylko w okolicach Postaw i Brasławia, też na Łotwie w okolicach Dwiny w postaci *ак'оціна* ‘oście w kłosie jęczmienia’; lit. *akúotas, akuotai, kuotai* ‘ości w kłosie jęczmienia; ości u ryby’ LKŽ.

3. Wyrazy poświadczone na terenie ignalińsko-jezioroskim, na Białorusi i Łotwie

Wyrazy te są charakterystyczne dla gwar słowiańskich, graniczących z terenem ignalińsko-jezioroskim (Białoruś, Łotwa). Słownictwo litewskie w tych gwarach zostało odnotowane nieco fragmentarycznie, bowiem brak dotychczas większych opracowań z zakresu leksyki gwarowej z tych terenów (z wyjątkiem Brasławszczyzny). W związku z tym pozyskane odpowiedniki leksyki używanej na terenie ignalińsko-jezioroskim nie są wyczerpujące, sygnalizują tylko w przybliżeniu zasięgi jej występowania.

REDELE

redele lmn. 1. ‘wóz o wysokich drabinach służący do wożenia siana’. (Czym kiedyś jeździli?) *Redali nazywali sia, powózka taka, redali, duży woz taki nałożysz, taki teraz jiszcz'o ludzi majo i wiozo siana takimi* [Kaln]. *Siano też kładli, była redeli jak tutaj, to takie redeli urządzali, takie wyższy drabiny, stawili i wozili* [Tracz]. *Jak już wozić siano, to takie zrobione redeli, nazywali, takie wysokie. Zeby nałożyć można było dużo. I nakładali, przywozili do domu. Wóz taki. Z drabinkami takimi wysokimi* [Strył]; też **redy** lmn. *Redy nazywa sie, redy. Wo siana wozić, słoma* [Trykł]. *Wieźli (snopy) o takie o, jak o widzieli, wysokie te, redy nazywajon sie* [Trykł]. *Dwa hektary skosisz, to woz konny, u redach tam przywieźć i wszystko* [Mejk]; też **redli**. *Redli to byli jeszcze wyższe takie wstawione, do siana wożenia* [Widze]; też **redelówka**. *A to radalówka nazywali, siano wozić. Moża ona jakaś inaczej chto, ala u nas nazywali radalówka* [Smoł]; **redelówki** lmn. *Redalówki to bez pateczak, siana tego nakładmi wysoko* [Smoł] 2. **rèdeli** ‘wysoka obudowa wozu do wożenia siana i słomy’ (DrśGajWiMM).

Wyraz występuje w języku polskim i w gwarach białoruskich w okolicach Braśławia, gdzie poświadczony są formy: *redy, r'edeli, redli, r'egili* (SBras, s. 719); w gwarach rosyjskich staroobrzędowców w okolicach Tartu i Jegławy, też w Estonii poświadczony wyraz *p'edeln'* ‘drabina; urządzenie do suszenia siana’ (MPCF); wyraz poświadczony w rdzennych gwarach rosyjskich w formie *p'edenu* ‘wóz o wysokich drabinach; urządzenie do przewożenia torfu; zagródka w oborze; karmnik dla bydła’, *pezenu* ‘wysokie drabiny wozu do przewożenia siana lub snopów’, *padyl'u* ‘wóz o wysokich drabinach do przewożenia siana’; też białoruskie gwarowe: *p'ədaln', p'ədali, ap'ədani* ‘duży wóz do przewożenia siana’ z okolic Witebska, na terenie nieopodal Braśławszczyzny; też w łotewskim: *redele, redeles* ‘drabiny wozu; drabina’, *redelnieki* ‘duży wóz’; podobne formy i znaczenia poświadczony też w estońskim i niemieckim (OCB); lit. *rėdelė* ‘drabina u wozu; boczna część dziecięcego łódeczka; duże sito; pleciona siatka do ogradzania’, *rėdelės* ‘sito; karmnik dla bydła’ (LKŽe).

GOGA

goga ‘nieproszeni goście na weselu’. *I te nazywali sie gogi, te już o taki przychodny, tam z wioski. To lit, tak kilka centów rzucu, to tam piroga da kawalek* [Smoł]; **gogis**: *Ts Gogisy dawnym dawno (byli), pośpiewajo, piosenki pośpiewajo. Nu jich trzeba ugościć, ugoszczo sie i pójdo. Do stołu nie zapraszali, bo wesele, miejsce zajente. Cyganów u nas nie było* [Widze].

Wyraz notowany w gwarach brus.: *zoga* ‘strach, straszydło’; też w „mowie prostej” na terenie solecznickim (CBF); lit. *gogas* ‘kto dużo mówi, gaduła’; *gōgas, gōgas* ‘olbrzym’ (LKŽe).

KIMSY

kimsy, lpoj. **kimsa** 1. 'kępy na bagnie porośnięte trawą' (DrśGajWiMM); *Kimsy, kimsiarnia* [Gaj (Ananiewa, 2003, s. 339)]; 2. 'nieudobie, nieużytek' *Kimsy* [Brasł (Giulumienc & Czekman, 1971, s. 324)]. *Kimsy* [Brasł (Birgiel, 2011, s. 197)].

Wyraz notowany też w gwarch białoruskich w formie: *kimca* 'mech; kępa; nieużytek; licha trawa' z terenu Litwy (CB, s. 46), *kimca* w okolicy Daugawpilsu na Łotwie (CBF); Urbutis podaje w gwarch białoruskich tę samą formę *kimca* 'nieużytek; licha trawa' z okolic Święcian (Urbutis, 1969 9(1), s. 61). Birgiel (2009, s. 202) stwierdza, że wyraz ten był odnotowany na Brasławszczyźnie tylko jednokrotnie, co świadczy o zanikaniu tego leksemu; lit. *kimsa* 'rodzaj mchu z rodziny płonnikowatych (Polytrichum); błoto; porośnięte mchem kępy na bagnie' (LKŹe).

4. Wyrazy poświadczone tylko na terenie ignalińsko-jezioroskim

Spośród słownictwa odnotowanego na terenie ignalińsko-jezioroskim można wyodrębnić grupę leksyki, charakterystyczną dla odmiany wiejskiej języka polskiego tylko tego terenu. Jedną grupę leksyki stanowią wyrazy dobrze zaadaptowane, posiadające sufiksy słowiańskie i polską fleksję⁷:

czupajła 'człowiek powolny, flegmatyczny': *Czupajła* 'powolny (we wszystkim)' (DrśGajWiMM); lit. *čiupàila, čiupà, čiupà* 'osoba powolna, flegmatyczna' (LKŹ).

karpa 'wilczomlec, roślina wydzielająca biały, trujący sok (Euphorbia)': *Karpy to jest czemieryca, żółta kwitnie, i szmarować* [Sztad]; lit. *karpāžolė* (LKŹ).

pintuki, lpoj. **pintùk** 'kaptcie robocze robione na drutach' (DrśGajWiMM); lit. *pin-čiukas* 'węzełki, coś w różny sposób związane'; *pinti* 'pleść, wiążać' (LKŹe).

sztylpy, lpoj. **sztylpa** 'cholewy nakładane na kamaszy' (DrśGajWiMM); lit. *štilpa* (niem. Stulpe) (LKŹe).

---

⁷ Wykorzystane tu zostały też wyrazy pochodzące ze *Słownika* Witolda Minksztyma. Słownik autorstwa Witolda Minksztyma został odpowiednio zredagowany i wydany drukiem w 4 tomie „język polski dawnych Kresów Wschodnich“ [Warszawa 2010] (DrśGajWiMM). Witold Minksztym mieszkał w okolicach Gajd i po wyjeździe do Polski, korzystając z pomocy żony zapisał wyrazy z rodzimych stron, które, jego zdaniem, różniły się od tych, których używano w Polsce. Są to bardzo rzadkie wyrazy, w luźnych rozmowach na różne tematy nie udało się ich wykryć. Zapewne sprawdzenie tego słownictwa w terenie dostarczy ciekawych kontekstów, być może też wariantów morfonologicznych i słowotwórczych. W swoim czasie sprawdzaliśmy na Litwie słownictwo Jaszczanina, innego przesiedleńca z terenu Wileńszczyzny. Większość słownictwa udało się potwierdzić w terenie, wynikiem tej weryfikacji był „Słownik polszczyzny gwarowej na Litwie“ (SPGL).

Drugą grupę stanowią wyrazy, mające rangę infiltracji, zapożyczeń okazjonalnych, przenikających z języka litewskiego w czasach najnowszych w wyniku czynnych kontaktów z litewskojęzycznymi sąsiadami lub urzędem, telewizją. Dotyczą one różnych sfer życia codziennego i społecznego. Zapozyczenia te mogą przenikać z litewskiego języka literackiego lub z odmiany gwarowej, gdzie mają postać hybrydalną, poddaną wpływowi słowiańskim. Podobne wyrazy mogą być poświadczane też na terenie kowieńskim, gdzie sytuacja językowa jest bardzo podobna do sytuacji na obszarze jezioroskim.

lepa ‘lipiec’: *Nu gdzie Maryja pokazała sie, ot była piaršego lepa, jula, poj^uujicia, był ta rocznica, trzydzieścia siedam, sześćdiesion^t siódmym roku on^a pokazała sie, Marija* [Imb]; lit. *liepa* (LKŽe).

pażanda ‘podgardle’. (Jak prosiaka się zakłuje, to trzeba posmażyć...?) *Najwiecej od szyji, jak teraz nazywajo pażanda* [Imb]; lit. *pažándė* (LKŽe).

pula ‘wrzód’ obok **wrzod**: *Mnie samej wo na pula wrzod był* [Mag]; lit. *pūlinys* (LKŽe).

w^lirszynink ‘naczelnik’. *Ona pracowała na poczcie w^lirszyninkam* [Imb]; lit. *viřšininkas* (LKŽe).

ażolas ‘dąb’ obok **dęb**: *Dzie ażolas ten wielki, dęb, nu to wo tam nasza rodzina* [Imb]; lit. *ąžuolas* (LKŽe).

boksz(t) ‘wieża’. *Takiż byli te bokszy zrobione wysokie dla siłosu* [Gir]; lit. *bókštas* (LKŽe).

Podsumowanie

1. W niniejszym opracowaniu analizie zostały poddane lituanizmy leksykalne, funkcjonujące na obszarze ignalińsko-jezioroskim, znajdującym się na pograniczu litewsko-łotewsko-białoruskim. Wpływy litewskie na gwary słowiańskie mają tu dawną historię, wiązać je można z okresem, który dość wcześnie datuje się dokładnie na podstawie źródeł językowych. Badając leksykę litewską w tych gwarach można obserwować jednocześnie dynamikę tych wpływów, bowiem kontakt z litewskim trwał na tym terenie nieustannie. Da się zatem wyodrębnić kilka warstw lituanizmów, zróżnicowanych ze względu na czas i sposób zapożyczenia: a) warstwę określaną przez badaczy mianem substratowej, o szerokim zasięgu, wspólnej wielu zespołom językowym (polskim, rosyjskim, ukraińskim, białoruskim); b) warstwę lituanizmów kontaktowych, poświadczonych w pasie przygranicznym z Litwą i występującej w gwarach polskich i białoruskich, też w rosyjskich gwarach staroobrzędowców; słownictwo to może mieć szerszy zasięg występowania lub też być notowane w obrębie jednego zespołu gwarowego, np. w gwarach ignalińsko-jezioroskich lub wileńskich; c) zapożyczeń mających rangę infiltracji, wynikających z czynnych kontaktów z językiem i gwarami litewskimi.

2. Lituanizmy leksykalne, odnotowane na terenie ignalińsko-jezioroskim wykazały, że obszar ten nie jest jednolity językowo: interferencje litewskie są silniejsze na obszarze jezioroskim, toteż lituanizmy kontaktowe i zwłaszcza infiltracje prezentują się liczniej na tym terenie. Podobną sytuację można obserwować na Kowieńszczyźnie. Polski obszar językowy na terenie ignalińskim ma wiele cech wspólnych z obszarem wileńskim, gdzie znacznie mniej jest infiltracji z języka litewskiego, dominują raczej pożyczki białoruskie lub rosyjskie, co znowuż stanowi jego cechę specyficzną, uwarunkowaną położeniem na granicy z Białorusią. Większa ilość starych zapożyczeń litewskich jest dobrze zachowana na obu obszarach, podobne zapożyczenia występują też na Kowieńszczyźnie.

3. Na obszarze ignalińsko-jezioroskim funkcjonuje znaczna ilość zapożyczeń litewskich, łączących go z gwarami słowiańskimi, znajdującymi się w okolicy Brasławszczyzny, i obszarem słowiańskim na północnym wschodzie Łotwy. Jest to słownictwo dotyczące określonych realiów, charakterystycznych dla danych terenów, czasami są to wyrazy utrwalone w gwarach litewskich, lecz ich pochodzenie można wiązać też z językami łotewskim lub niemieckim (por. *redy, sztylpy*).

4. Warstwa leksyki z grupy pierwszej, poświadczona w wielu gwarach i językach począwszy od XV w. jest dobrze zachowana i zgromadzony materiał daje możliwość ustalenia izoleks, łączących poszczególne obszary językowe. Istnieje jednak problem z ich konsekwentnym ustalaniem, wynikający z niemożliwości pozyskania jednakowo reprezentatywnego materiału we wszystkich badanych miejscowościach. Podobne trudności wynikały zwłaszcza na tych terenach, gdzie polszczyzna jest gorzej zachowana (np. na obszarze kowieńskim) i informatorzy nie byli w stanie przypomnieć sobie dawnych nazw, zwłaszcza kiedy określane nimi realia już nie istniały. W związku z tym należy zakładać pewien stopień niedokładności przy wykreślaniu izoleks w oparciu tylko o dane współczesnego języka mówionego. Ogromne znaczenie wówczas mają opracowania historyczne z zakresu leksyki, a zwłaszcza te, które zawierają dane dotyczące dokładnej lokalizacji poświadczonego leksemu.

5. Jak wynika z analizy wybranych tylko przykładów zapożyczenia litewskie charateryzują się różnorodnym sposobem adaptacji – poczynając od zmian tylko fonetycznych do przekształceń morfonologicznych i morfologicznych. Kształt formalny zapożyczeń może mieć wyraźne oznaki interferencji białoruskich, co charakteryzuje zapożyczenia dawne, poświadczone zarówno na terenie wileńskim i ignalińskim, jak i na jezioroskim lub kowieńskim (por. *świren, kumpiak*). Zapożyczenia nowszej daty mogą mieć charakter tylko przystosowania się flesyjnego lub też słowotwórczego. Najmniej przystosowane do polskiego systemu językowego są infiltracje, ich istnienie w języku polskim jest okazjonalne, można jednak obserwować określone regularności w procesie ich częściowej adaptacji.

6. Lituanizmy leksykalne, zapożyczone do polszczyzny mogą zachować strukturę znaczeniową bliską tej, którą one posiadają w gwarach litewskich lub języku litewskim. Często jednak ma miejsce dominacja w postaci nienaruszonej jakiegoś jednego znaczenia (zazwyczaj pierwszego i podstawowego), natomiast znaczenia wtórne mogą ulegać modyfikacji (por. *dyrwan* ‘murawa’). Czasami ma to związek ze zmianami słotwórczymi w procesie adaptacji – wytwarzają się wówczas znaczenia pochodne (por. *bucz* – *buczanka*)⁸.

7. Zapożyczenia o szerokim zasięgu występowania i mające dawną historię stanowią warstwę leksyki należącą do kilku grup tematycznych. Zazwyczaj są to określenia związane z ukształtowaniem terenu, światem roślinnym, nazwami danin lub artykułów spożywczych pełniących jednocześnie funkcję środków płatniczych. Lituanizmy kontaktowe należą do bardziej różnorodnych grup tematycznych, stanowią grupę leksyki ruchomej i nazywają raczej specyficzne przedmioty użytku codziennego, związane z pracą lub ściśle określonym sposobem prowadzenia gospodarki. Różnice tematyczne wiążą się, jak widać, z okresem zapożyczania leksyki pochodzenia litewskiego.

8. Jak wynika z przeprowadzonej analizy, dużą wartość we współczesnych badaniach nad zapożyczeniami litewskimi ma sposób ich funkcjonowania w innych językach, współwystępujących na badanym obszarze. W zaktualizowanych ostatnio badaniach nad konwergencją językową na pograniczu można zrozumieć jej mechanizmy, badając odpowiednie wyrazy pochodzenia litewskiego nie tylko w gwarach słowiańskich, ale też ich odpowiedniki w gwarach litewskich. Często bowiem w warunkach kontaktu językowego ma miejsce wpływ słowiański na poszczególne leksemy litewskie, potem zaś ich używanie w takiej postaci w gwarach słowiańskich. Niewykluczone również, że część zapożyczeń litewskich używanych w gwarach rosyjskich staroobrzędowców lub „mowie prostej”, występującej na terenie Litwy będzie miała cechy, które wskażą na pośrednictwo polskie przy zapożyczaniu leksyki litewskiej (zwłaszcza lituanizmów kontaktowych). Słowniki gwar białoruskich, podobnie jak i gwar rosyjskich terenu Litwy obfitują w zapożyczenia polskie.

9. Rozproszone w różnych czasopismach naukowych artykuły o wpływach litewskich w gwarach polskich, białoruskich lub rosyjskich sygnalizują ukształtowanie się chronologicznie wielowarstwowych kalk formalnych lub semantycznych pod wpływem litewskim. Polszczyzna na terenie ignalińsko-jezioroskim takich zapożyczeń kryje bardzo dużo i stanowią one ogromną wartość w badaniach interferencji językowych na pograniczu, chociaż ich jednoznaczne interpretacje są dość skomplikowane. Niestety, nie było miejsca na ich szczegółowe omówienie w ramach niniejszego artykułu.

---

⁸ Pisałam o tym szczegółowiej (Rutkowska, 2010a).

10. Zdaję sobie sprawę, że niektóre ze sformułowanych wniosków mają dziś jeszcze rangę hipotez badawczych, które można będzie udowodnić i szczególnie zilustrować dopiero po opracowaniu słownika lituanizmów, funkcjonujących w odmianie wiejskiej języka polskiego na Litwie. Niektóre nieścisłości wynikać mogą z braku porównywalnych materiałów leksykalnych, dotyczących zarówno gwar litewskich, jak też innych gwar słowiańskich, z którymi polszczyzna litewska się kontaktuje. Słownik północno-zachodnich gwar białoruskich, mimo swojej pokaźnej objętości, ma rozbudowane dokumentacje tylko wybiórczych leksemów, a słownik gwar staroobrzedowców zawiera materiał z kilkunastu wsi (6 rejonów) z terenu Litwy, Łotwy i Estonii. Słowniki lituanizmów J. Laučiūtė i A. Anikina nie uwzględniają słownictwa z ostatnich badań terenowych. Bardziej szczegółowe dane zawiera słownik Brasławszczyzny, dużą wagę mają też opracowania lituanizmów, notowane na różnych terenach gwarowych, zwłaszcza prace E. Grinaveckienė.

Skróty źródeł

- DrśGajWiMM – Witold Minksztym, Elżbieta Minksztym, 2010, Słowniczek wyrazów gwarowych używanych w okolicach Dryświat, Gajd i Widz. – *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 4, s. 225–262.
- Dwil – Dwilewicz Barbara 1997: *Język mieszkańców wsi Bujwidze na Wileńszczyźnie*, Warszawa: DiG.
- Jabl – Jablonskis Konstantinas 1941: *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje 1: Tekstai*, Kaunas: Lietuvos istorijos draugija.
- Kurz – Kurzowa Zofia 1993: *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.* Warszawa–Kraków: PWN.
- LKŽe – Gertrūda Naktinienė (red.), *Lietuvių kalbos žodynas 1–20, 1941–2002, elektroninis variantas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (www.lkz.lt).
- MPCГ – Немченко, Василий; Сеница А.; Мурникова Т. 1963: *Материалы для словаря русских старожильческих говоров Прибалтики*. Рига: Латвийский государственный университет.
- OCB – Аникин, Алексей 2005: *Опыт словаря балтизмов в русском языке, Новосибирск: Наука*.
- SBras – Smułkowa, Elżbieta (red.) 2009b: *Brasławszczyzna. Pamięć i współczesność. Tom II. Słownictwo*. Warszawa: WUW.
- SGP – Karłowicz Jan 1900–1911: *Słownik gwar polskich 1–4*, Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności.
- SPGL – Rieger Janusz, Masojć Irena, Rutkowska Krystyna 2006: *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*, Warszawa: DiG, 119–455 (żodynas).

- Tur – Regionalne słownictwo Wileńszczyzny okresu międzywojennego utrwalone w pracy H. Turskiej *Język polski na Wileńszczyźnie* (opracowała I. Grek-Pabisowa). – *Acta Baltico-Slavica* 26, 121–129.
- TurNiSzw – Zasób leksykalny polskiego dialektu ludowego Wileńszczyzny okresu międzywojennego utrwalony w pracach H. Turskiej, K. Nitscha i H. Szwejkowskiej (opracowała I. Grek-Pabisowa). – *Acta Baltico-Slavica* 26, 129–177.
- WilJaszcz – Rieger Janusz 1996, 1999: Słownictwo „wileńskie” ze zbioru Leonarda Jaszczanina. – *Język polski dawnych Kresów Wschodnich I*, Warszawa: DiG, 79–109; Słownictwa „wileńskiego” ze zbiorów Leonarda Jaszczanina ciąg dalszy. – *Język polski dawnych Kresów Wschodnich II*, Warszawa: DiG, 57–77.
- ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы: выпуск 1–32, рэд. А. М. Булыкі, А. І. Жураўскага. Мінск: Беларуская навука, 1982–2012.
- ДАБМ – Дыялекталагічны атлас беларускай мовы, пад рэд. Р. І. Аванесавы, К. К. Крапівы, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск: Выд-ва АН БССР, 1963.
- ЛАБНГ – Лексічны атлас беларускіх народных гаворак у 5 тамах, пад рэд. Ю. Ф. Мацкевіч, Мінск: Навука і тэхніка, 1993—1998.
- СБ – Лаучюте Юрате Алоізавна 1982: *Словарь балтизмов в славянских языках*. Ленинград: Наука. Ленинградское отделение.
- СБГ – *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча* 1–5, рэд. Юзэфа Фларыянаўна Мацкевіч. Мінск: Навука і тэхніка, 1979–1986.
- СБМ – Насовіч, Іван І. 1983: *Слоўнік беларускай мовы*. Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя.
- СГВ – Сцяшковіч Таццяна Піліпаўна 1972: *Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці*. Мінск: Навука і тэхніка.
- ЭСБМ – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* 1978–2007: выпуск 1–12, рэд. Віктар Уладзіміравіч Мартынаў, Генадзь Афанасьевіч Цыхун. Мінск: Навука і тэхніка.

Skróty miejscowości

- Aż – Ażołajcie (Ažuolaičiai), rej. kiejdański
- Bars – Barskuny (Barskūnai), rej. szyrwiniński
- Bart – Bartkuski (Bartkuškos), rej. ignaliński
- Bez – Bezdany (Bezdonys), rej. wileński
- Bujw – Bujwidze (Buivydžiai), rej. wileński
- Chor – Chorążyszki (Karažiškės), rej. trocki
- Dat – Datnów (Dotnuva), rej. kiejdański
- Doj – Dojlidy (Dailidės), rej. solesznicki
- Druž – Druże (Družiai), rej. szyrwiniński
- Dub – Dubingi (Dubingiai), rej. molacki
- Duk – Dukiszki (Dukiškės), rej. jezioroski
- Emil – Emiliszki (Emiliškės), rej. solesznicki

Gaj	– Gajdy (Gaidė), rej. ignaliński
Grzeb	– Grzybieniszki (Grebenišškės), rej. jezioroski
Hod	– Hoduciszki (Adutiškis), rej. święciański
Hut	– Huta (Ūta), rej. molacki
Imb	– Imbrody (Imbradas), rej. jezioroski
Intur	– Inturka (Inturkė), rej. molacki
Jan	– Janów (Joniškis), rej. molacki
Jurg	– Jurgielany (Jurgelionys), rej. solecznicki
Kal	– Kalniszki (Kalniškė), rej. jezioroski
Kiern	– Kiernowo (Kernavė), rej. szyrwincki
Klim	– Klimańce (Klimynė), rej. janowski
Korw	– Korwie (Karvys), rej. wileński
Kras	– Krasnopolie (Krasnapolis), rej. trocki
Land	– Landwarowo (Lentvaris), rej. trocki
Lep	– Lepy (Liepos), rej. janowski
Marc	– Marcinkańce (Marcinkonys), rej. orański
Mejk	– Mejkszty (Meikštai), rej. ignaliński
Mejsz	– Mejszagoła (Maišiagala), rej. wileński
Mieł	– Miełagiany (Milagainiai), rej. janowski
Mież	– Mieżańce (Mežionys), rej. wileński
Mość	– Mościszki (Mostišškės), rej. wileński
Muś	– Muśniki (Musninkai), rej. szyrwincki
Niem	– Niemenczyn (Nemenčinė), rej. wileński
Olan	– Olany (Alionys), rej. szyrwincki
Orn	– Oraniany (Arnionys), rej. molacki
Podb	– Podbrzezie (Paberžė), rej. wileński
Podw	– Podwarańce (Padvarionys), rej. wileński
Poł	– Połuknia (Paluknys), rej. trocki
Posz	– Poszyle (Pašilė), rej. wiłkomierski
Rag	– Ragoże (Ragožiai), rej. jonawski
Rem	– Remejki (Rameikos), rej. ignaliński
Rudz	– Rudziszki (Rudiškės), rej. trocki
Siem	– Siemieliszki (Semeliškės), rej. trocki
SMiędz	– Stare Międzyrzecze (Senasis Tarpupis), rej. trocki
Smoł	– Smołwy (Smalvos), rej. jezioroski
Soł	– Sołoki (Salakas), rej. jezioroski
Strył	– Stryłungi (Strilungiai), rej. ignaliński
Św	– Świētniki (Šventininkai), rej. wileński
Szaw	– Szawle (Šiauliai), rej. szyrwincki
Sztad	– Sztadwile (Štadviliai), rej. jezioroski
Tracz	– Traczuny (Tryčiūnai), rej. iganliński
Trykł	– Trykłaciszki (Triklotiškė), rej. ignaliński
Undr	– Undrełany (Andrelėnai), rej. ignaliński
Urn	– Urniaże (Urnėžiai), rej. kiejdański

WDwr	– Wysoki Dwór (Aukštadvaris), rej. trocki
Wid	– Widugiry (Vidugiriai), rej. molacki
Wilejk	– Wilejkiszki (Vileikiškiai), rej. szyrwincki
Wirsz	– Wirszuliszki (Viršuliškės), rej. wileński
Zajez	– Zajeziorce (Paežeriai), rej. wileński
Zaprz	– Zaprzekopy (Užuperkasiai), rej. orański
Żejm	– Żejmy (Žeimiai), rej. janowski

Bibliografia

- Ananiewa, N. (2003). Słownictwo fitonimiczne (nazwy roślin) w polskich gwarach kresowych. W E. Wrocławska & J. Zieniukowa (Red.), *Języki mniejszości a języki regionalne* (ss. 337–342). Warszawa: SOW.
- Birgiel, N. (2011). Język litewski na Braślowszczyźnie. W E. Smułkowa (Red.), *Braślowszczyzna: pamięć i współczesność* (T I: *Historia regionu. Charakterystyka socjolingwistyczna. Świadectwo mieszkańców*) (ss. 184–206). Warszawa: WUW.
- Dwilewicz, B. (1997). *Język mieszkańców wsi Bujwidze na Wileńszczyźnie* [Dwil]. Warszawa: DiG.
- Giulumianc, K., & Czekman, W. (1971). Polska gwarą m. Widze i okolicy (na substracie białorusko-litewskim). *Slavia Orientalis*, (3), 313–325.
- Grinaveckienė, E. (1977). Lietuviškos kilmės leksika Aukštadvario lenkų šnektoje. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 17, 133–142.
- Grinaveckienė, E. (1983). Lietuviškos kilmės leksika Lietuvos paribio baltarusių šnektose. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 22, 182–204.
- Grinaveckienė, E. (1991). Buivydyžių apylinkių (Vilniaus raj.) lenkų šnektos lituanizmai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 29, 47–64.
- Grinaveckienė, E. (1993). Kamojų apylinkių (Baltarusijos Pastovių raj.) baltarusių šnektos lituanizmai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 30, 113–133.
- Grinaveckienė, E. (1995). Vidžių apylinkių baltarusių šnektos lituanizmai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 35, 32–53.
- Jablonskis, K. (1941). *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje* [Jabl] (T. 1: *Tekstai*). Kaunas: Lietuvos istorijos draugija.
- Karaś, H. (2001). O sytuacji języka polskiego na tzw. obszarze smołwieńskim na Litwie. *Prace Filologiczne*, 46, 267–292.
- Karaś, H. (2004). O polszczyźnie wokół Jeziorosów na Litwie. *Studia nad Polszczyzną Kresową*, 11, 35–72.
- Karaś, H. (2009). Polszczyzna okolic Jeziorosów jako wariant terytorialny języka polskiego na Litwie. W E. Dzięgiel & A. Zielińska (Red.), *Polshczyzna za granicą jako język mniejszości i języki mniejszościowe w Polsce* (ss. 25–46). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

- Kardelis, V., Sinočkina, B., Wiemer, B., & Zielińska, A. (2003). Sytuacja językowa na terenie od Wisagini do Hoduciszek na Litwie. Raport z badań terenowych. *Acta Baltico-Slavica*, 27, 33–52.
- Karłowicz, J. (1900–1911). *Słownik gwar polskich* [SGP] (T. 1–4). Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności.
- Kurzowa, Z. (1993). *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI – XX w.* [Kurz]. Warszawa-Kraków: PWN.
- Mikulėnienė, D., & Rutkowska, K. (2013). Współczesna sytuacja językowa na Litwie: aspekt geolingwistyczny i nowe możliwości opisu. *Acta Baltico-Slavica*, 37, 459–472.
- Minksztym, W., & Minksztym, E. (2010). Słowniczek wyrazów gwarowych używanych w okolicach Dryświat, Gajd i Widz [DrśGajWiMM]. W *Język polski dawnych Kresów Wschodnich* (T. 4, ss. 225–262). Warszawa.
- Naktinienė, G. (Red.). (1941–2002). *Lietuvių kalbos žodynas* [LKŽe] (T. 1–20). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas [elektroninis variantas, 2005 (www.lkz.lt)].
- Otrębski, J. (1931). Lituanizmy słownikowe w dialekcie polskim na Wileńszczyźnie. *Język Polski*, 16, 79–85.
- Regionalne słownictwo Wileńszczyzny okresu międzywojennego utrwalone w pracy H. Turskiej „Język polski na Wileńszczyźnie” (oprac. I. Grek–Pabisowa) [Tur]. (2001–2002). *Acta Baltico-Slavica*, 26, 121–129.
- Rieger, J. (1996, 1999). Słownictwo „wileńskie” ze zbioru Leonarda Jaszczanina. W *Język polski dawnych Kresów Wschodnich I* (ss. 79–109); Słownictwa „wileńskiego” ze zbiorów Leonarda Jaszczanina ciąg dalszy. W *Język polski dawnych Kresów Wschodnich II* (ss. 57–77) [Wil-Jaszcz]. Warszawa: DiG.
- Rieger, J., Masojć, I., & Rutkowska, K. (2006). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie* [SPGL]. Warszawa: DiG.
- Rutkowska, K. (2012). Lietuvių kalbos skoliniai Lietuvos lenkų tarmėse. *Acta Linguistica Lithuanica*, 67, 52–77.
- Rutkowska, K. (2002). Ukanie w gwarach polskich na Litwie. W J. Rieger (Red.), *Język mniejszości w otoczeniu obcym* (ss. 77–86). Warszawa: Semper.
- Rutkowska, K. (2004). Lituanizmy leksykalne w gwarach polskich na obszarze ignalińsko-jezioroskim. *Prace Filologiczne*, 49, 427–436.
- Rutkowska, K. (2006a). Dawne pożyczki litewskie i ich funkcjonowanie w gwarach polskich z okolic Trok. *Acta Baltico-Slavica*, 30, 359–371.
- Rutkowska, K. (2006b). Lituanizmy leksykalne w gwarach polskich na Litwie. W J. Rieger, I. Masojć, & K. Rutkowska, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie* (ss. 73–108). Warszawa: DiG.
- Rutkowska, K. (2007). Z zagadnień chronologii zapożyczeń litewskich w gwarach polskich z terenu Litwy. *Prace Filologiczne*, 53, 487–502.
- Rutkowska, K. (2008). Z zagadnień leksyki na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim. W J. Sierociuk (Red.), *Gwary dziś* (T. 4: *Konteksty dialektologii*) (ss. 189–198). Poznań: Wydawn. PTPN.

- Rutkowska, K. (2009). Zapożyczenia litewskie dotyczące wyglądu człowieka. *Acta Baltico-Slavica*, 33, 157–172.
- Rutkowska, K. (2010a). O pojemności semantycznej zapożyczeń leksykalnych z języka litewskiego funkcjonujących w polszczyźnie gwarowej na Litwie. W J. Mędelka & Z. Sawaniewska-Mochowa (Red.), *Językowe i kulturowe dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księga jubileuszowa na 1000-lecie Litwy* (ss. 342–348). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Rutkowska, K. (2010b). Zapożyczenia litewskie dotyczące charakteru i zachowań człowieka (na materiale gwar polskich na Litwie). *Acta Baltico-Slavica*, 34, 9–25.
- Rutkowska, K. (2011). Zapożyczenia litewskie oznaczające skłonności i stany człowieka oraz sposoby wyrażania czułości lub niechęci (na materiale gwar polskich na Litwie). *Acta Baltico-Slavica*, 35, 71–80.
- Rutkowska, K. (2013). Wpływy litewskie i wschodniosłowiańskie na obszarze ignalińskim na Litwie. *Prace Filologiczne*, 59, 524–541.
- Rutkowska, K. (2014). Lituanizmy w gwarach polskich pogranicza litewsko-łotewsko-białoruskiego. *Studia gwaroznawcze II* (w druku).
- Rutkowska, K., & Sawaniewska-Mochowa, Z. (2012). Zapożyczenia litewskie dotyczące człowieka w gwarach polskich na Litwie. Aspekt semantyczny i etnolingwistyczny. *Baltistica. VIII Priedas, XI Baltistų kongreso straipsnių rinkinys*, 99–117.
- Smułkowa, E. (Red.). (2009). *Brasławszczyzna: pamięć i współczesność* [SBras] (T. 2: Słownictwo). Warszawa: WUW.
- Smułkowa, E. (Red.). (2011). *Brasławszczyzna: pamięć i współczesność* (T. 1: Historia regionu. Charakterystyka socjolingwistyczna. Świadectwo mieszkańców). Warszawa: WUW.
- Turska, H. (1982). O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie [przedruk z r. 1939]. W J. Rieger & W. Werenicz (Red.), *Studia nad polszczyzną kresową* (T. 1, ss. 19–122). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Urbutis, V. (1969). *Baltu etimologijos etiudai*. Vilnius: Mokslas.
- Zasób leksykalny polskiego dialektu ludowego Wileńszczyzny okresu międzywojennego utrwalony w pracach H. Turskiej, K. Nitscha i H. Szwejkowskiej (oprac. I. Grek-Pabisowa) [TurNiSzw]. (2001–2002). *Acta Baltico-Slavica*, 26, 129–177.
- Аванесаў, Р. І., Крапіва, К. К., & Мацкевіч, Ю. Ф. (Red.). (1963). *Дыялекталагічны атлас беларускай мовы* [ДАБМ]. Мінск: Выд-ва АН БССР.
- Аникин, А. (2005). *Опыт словаря балтизмов в русском языке* [ОСБ]. Новосибирск: Наука.
- Булыка, А. М., & Жураўскі, А. І. (Red.). (1982–2012). *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* [ГСБМ] (выпуск 1–32). Мінск: Беларуская навука.
- Лаучюте, Ю. А. (1982). *Словарь балтизмов в славянских языках* [СБ]. Ленинград: Наука. Ленинградское отделение.
- Мартынаў, В. У., & Цыхун, Г. А. (Red.). (1978–2007). *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* [ЭСБМ] (выпуск 1–12). Мінск: Навука і тэхніка.
- Мацкевіч, Ю. Ф. (Red.). (1993–1998). *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак* [ЛАБНГ] (Т. 1–5). Мінск: Навука і тэхніка.

- Мацкевіч, Ю. Ф. (Red.). (1979–1986). *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча* [СБГ] (Т. 1–5). Мінск: Навука і тэхніка.
- Насовіч, І. І. (1983). *Слоўнік беларускай мовы* [СБМ]. Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя.
- Немченко, В., Синица, А., & Мурникова, Т. (1963). *Материалы для словаря русских старожильческих говоров Прибалтики* [МРСГ]. Рига: Латвийский государственный университет.
- Сцяшкoviч, Т. П. (1972). *Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці* [СГВ]. Мінск: Навука і тэхніка.

Bibliography (transliteration)

- Ananiewa, N. (2003). Słownictwo fitonimiczne (nazwy roślin) w polskich gwarach kresowych. In E. Wrocławska & J. Zieniukowa (Eds.), *Języki mniejszości a języki regionalne* (pp. 337–342). Warszawa: SOW.
- Anikin, A. (2005). *Opyt slovaria baltizmov v ruskom iazyke* [ОСБ]. Novosibirsk: Nauka.
- Avanesaŭ, R. I., Krapiva, K. K., & Matskevich, I. U. F. (Eds.). (1963). *Dyialektalagichny atlas belarускай мовы* [ДАБМ]. Minsk: Vyd-va AN BSSR.
- Birgiel, N. (2011). Język litewski na Braszławszczyźnie. In E. Smułkowa (Ed.), *Braszławszczyzna: pamięć i współczesność* (T I: *Historia regionu. Charakterystyka socjolingwistyczna. Świadectwo mieszkańców*) (pp. 184–206). Warszawa: WUW.
- Bulyka, A. M., & Zhuraŭski, A. I. (Eds.). (1982–2012). *Histarychny sloŭnik belarускай мовы* [ГСБМ] (выпуск 1–32). Minsk: Belarускаia navuka.
- Dwilewicz, B. (1997). *Język mieszkańców wsi Bujwidze na Wileńszczyźnie* [Dwil]. Warszawa: DiG.
- Giulmianc, K., & Czekman, W. (1971). Polska gwara m. Widze i okolicy (na substracie białorusko-litewskim). *Slavia Orientalis*, (3), 313–325.
- Grinaveckienė, E. (1977). Lietuviškos kilmės leksika Aukštadvario lenkų šnekteje. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 17, 133–142.
- Grinaveckienė, E. (1983). Lietuviškos kilmės leksika Lietuvos paribio baltarusių šnektose. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 22, 182–204.
- Grinaveckienė, E. (1991). Buivydžių apylinkių (Vilniaus raj.) lenkų šnektos lituanizmai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 29, 47–64.
- Grinaveckienė, E. (1993). Kamojų apylinkių (Baltarusijos Pastovių raj.) baltarusių šnektos lituanizmai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 30, 113–133.
- Grinaveckienė, E. (1995). Vidžių apylinkių baltarusių šnektos lituanizmai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 35, 32–53.
- Jablonskis, K. (1941). *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje* [Jabl] (Vol. 1: *Tekstai*). Kaunas: Lietuvos istorijos draugija.

- Karaś, H. (2001). O sytuacji języka polskiego na tzw. obszarze smołwieńskim na Litwie. *Prace Filologiczne*, 46, 267–292.
- Karaś, H. (2004). O polszczyźnie wokół Jeziorosów na Litwie. *Studia nad Polszczyzną Kresową*, 11, 35–72.
- Karaś, H. (2009). Polszczyzna okolic Jeziorosów jako wariant terytorialny języka polskiego na Litwie. In E. Dzięgiel & A. Zielińska (Eds.), *Polszczyzna za granicą jako język mniejszości i języki mniejszościowe w Polsce* (pp. 25–46). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Kardelis, V., Sinočkina, B., Wiemer, B., & Zielińska, A. (2003). Sytuacja językowa na terenie od Wisagini do Hoduciszek na Litwie. Raport z badań terenowych. *Acta Baltico-Slavica*, 27, 33–52.
- Karłowicz, J. (1900–1911). *Słownik gwar polskich* [SGP] (Vol. 1–4). Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności.
- Kurzowa, Z. (1993). *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI – XX w.* [Kurz]. Warszawa-Kraków: PWN.
- Lauchiute, I. U. A. (1982). *Slovar' baltizmov v slavianskikh iazykakh* [CB]. Leningrad: Nauka. Leningradskoe otdelenie.
- Martynaŭ, V. U., & Tsykhun, H. A. (Eds.). (1978–2007). *Ėtymalahichny sloŭnik belaruskaj mowy* [ЭЦБМ] (wypusk 1–12). Minsk: Navuka i tэхhnika.
- Matskevich, I. U. F. (Ed.). (1979–1986). *Sloŭnik belaruskikh havorak paŭnochna-zachodniaŭ Belarusi i iae pahranichcha* [CBГ] (Vols. 1–5). Minsk: Navuka i tэхhnika.
- Matskevich, I. U. F. (Ed.). (1993–1998). *Leksichny atlas belaruskikh narodnykh havorak* [ЛАННГ] (Vols. 1–5). Minsk: Navuka i tэхhnika.
- Mikulėnienė, D., & Rutkowska, K. (2013). Współczesna sytuacja językowa na Litwie: aspekt geolingwistyczny i nowe możliwości opisu. *Acta Baltico-Slavica*, 37, 459–472.
- Minksztyl, W., & Minksztyl, E. (2010). Słowniczek wyrazów gwarowych używanych w okolicach Dryświat, Gajd i Widz [DrśGajWiMM]. In *Język polski dawnych Kresów Wschodnich* (Vol. 4, pp. 225–262). Warszawa.
- Naktinienė, G. (Ed.). (1941–2002). *Lietuvių kalbos žodynas* [LKŽe] (Vol. 1–20). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas [elektroninis variantas, 2005 (www.lkz.lt)].
- Nasovich, I. I. (1983). *Sloŭnik belaruskaj mowy* [CBM]. Minsk: Belarускаia Savetskaia Ėntsykliapėdija.
- Nemchenko, V., Sinita, A., & Murnikova, T. (1963). *Materialy dlja slovaria russkikh starozhil'cheskikh gorovor Pribaltiki* [MPCГ]. Riga: Latviiskii gosudarstvennyi universitet.
- Otrębski, J. (1931). Litanizmy słownikowe w dialekcie polskim na Wileńszczyźnie. *Język Polski*, 16, 79–85.
- Regionalne słownictwo Wileńszczyzny okresu międzywojennego utrwalone w pracy H. Turskiej “Język polski na Wileńszczyźnie” (oprac. I. Grek–Pabisowa) [Tur]. (2001–2002). *Acta Baltico-Slavica*, 26, 121–129.

- Rieger, J. (1996, 1999). Słownictwo „wileńskie“ ze zbioru Leonarda Jaszczanina. In *Język polski dawnych Kresów Wschodnich I* (pp. 79–109); Słownictwa „wileńskiego” ze zbiorów Leonarda Jaszczanina ciąg dalszy. In *Język polski dawnych Kresów Wschodnich II* (pp. 57–77) [Wil-Jaszczy]. Warszawa: DiG.
- Rieger, J., Masojć, I., & Rutkowska, K. (2006). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie* [SPGL]. Warszawa: DiG.
- Rutkowska, K. (2012). Lietuvių kalbos skoliniai Lietuvos lenkų tarmėse. *Acta Linguistica Lithuanica*, 67, 52–77.
- Rutkowska, K. (2002). Ukanie w gwarach polskich na Litwie. In J. Rieger (Ed.), *Język mniejszości w otoczeniu obcym* (pp. 77–86). Warszawa: Semper.
- Rutkowska, K. (2004). Lituanizmy leksykalne w gwarach polskich na obszarze ignalińsko-jezioroskim. *Prace Filologiczne*, 49, 427–436.
- Rutkowska, K. (2006a). Dawne pożyczki litewskie i ich funkcjonowanie w gwarach polskich z okolic Trok. *Acta Baltico-Slavica*, 30, 359–371.
- Rutkowska, K. (2006b). Lituanizmy leksykalne w gwarach polskich na Litwie. In J. Rieger, I. Masojć, & K. Rutkowska, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie* (pp. 73–108). Warszawa: DiG.
- Rutkowska, K. (2007). Z zagadnień chronologii zapożyczeń litewskich w gwarach polskich z terenu Litwy. *Prace Filologiczne*, 53, 487–502.
- Rutkowska, K. (2008). Z zagadnień leksyki na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim. In J. Sierociuk (Ed.), *Gwary dziś* (T. 4: *Konteksty dialektologii*) (pp. 189–198). Poznań: Wydawn. PTPN.
- Rutkowska, K. (2009). Zapożyczenia litewskie dotyczące wyglądu człowieka. *Acta Baltico-Slavica*, 33, 157–172.
- Rutkowska, K. (2010a). O pojemności semantycznej zapożyczeń leksykalnych z języka litewskiego funkcjonujących w polszczyźnie gwarowej na Litwie. In J. Mędelska & Z. Sawaniewska-Mochowa (Eds.), *Językowe i kulturowe dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księga jubileuszowa na 1000-lecie Litwy* (pp. 342–348). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Rutkowska, K. (2010b). Zapożyczenia litewskie dotyczące charakteru i zachowań człowieka (na materiale gwar polskich na Litwie). *Acta Baltico-Slavica*, 34, 9–25.
- Rutkowska, K. (2011). Zapożyczenia litewskie oznaczające skłonności i stany człowieka oraz sposoby wyrażania czułości lub niechęci (na materiale gwar polskich na Litwie). *Acta Baltico-Slavica*, 35, 71–80.
- Rutkowska, K. (2013). Wpływy litewskie i wschodniosłowiańskie na obszarze ignalińskim na Litwie. *Prace Filologiczne*, 59, 524–541.
- Rutkowska, K. (2014). Lituanizmy w gwarach polskich pogranicza litewsko-łotewsko-białoruskiego. *Studia Gwaroznawcze II* (w druku).
- Rutkowska, K., & Sawaniewska-Mochowa, Z. (2012). Zapożyczenia litewskie dotyczące człowieka w gwarach polskich na Litwie. Aspekt semantyczny i etnolingwistyczny. *Baltistica. VIII Priedas, XI Baltistų Kongreso Straipsnių Rinkiny*, 99–117.

- Smułkowa, E. (Ed.). (2009). *Brasławszczyzna: pamięć i współczesność* [SBras] (Vol. 2: *Słownictwo*). Warszawa: WUW.
- Smułkowa, E. (Ed.). (2011). *Brasławszczyzna: pamięć i współczesność* (Vol. 1: *Historia regionu. Charakterystyka socjolingwistyczna. Świadectwo mieszkańców*). Warszawa: WUW.
- Stsiashkovich, T. P. (1972). *Materyjaly da sloŭnika Hrodzenskaï voblastsi* [CTB]. Minsk: Navuka i tэхhnika
- Turska, H. (1982). O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie [przedruk z r. 1939]. In J. Rieger & W. Werenicz (Eds.), *Studia nad polszczyznę kresową* (Vol. 1, pp. 19–122). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Urbutis, V. (1969). *Baltu etimologijos etiuđai*. Vilnius: Mokslas.
- Zasób leksykalny polskiego dialektu ludowego Wileńszczyzny okresu międzywojennego utrwalony w pracach H. Turskiej, K. Nitscha i H. Szejkwowskiej (oprac. I. Grek-Pabisowa) [TurNiSzw]. (2001–2002). *Acta Baltico-Slavica*, 26, 129–177.

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu poddano analizie lituanizmy leksykalne, funkcjonujące na obszarze ignalińsko-jezioroskim, znajdującym się na pograniczu litewsko-łotewsko-białoruskim. Wpływy litewskie na gwary słowiańskie mają tu dawną historię – w dostępnych źródłach językowych pojawiają się dość wcześnie. Badając leksykę litewską w analizowanych gwarach można jednocześnie obserwować dynamikę tych wpływów, bowiem kontakt z językiem litewskim trwał na tym terenie nieustannie. Zanotowane lituanizmy dają się podzielić na kilka grup w zależności od okresu i sposobu zapożyczenia: a) warstwę zapożyczeń o szerokim zasięgu, wspólną wielu zespołom językowym, poświadczoną w języku polskim, rosyjskim, ukraińskim i białoruskim; b) warstwę lituanizmów kontaktowych, poświadczonych w pasie przygranicznym z Litwą i występującej polszczyźnie i w gwarach białoruskich, też w rosyjskich gwarach staroobrzędowców; słownictwo to może mieć szerszy zasięg występowania lub być notowane w obrębie jednego obszaru językowego, np. tylko na terenie ignalińsko-jezioroskim lub wileńskim; c) zapożyczeń mających rangę infiltracji, wynikających z czynnych kontaktów z językiem i gwarami litewskimi.

Słowa kluczowe: lituanizmy; język polski na Litwie; zapożyczenia; pogranicze bałtycko-słowiańskie

About layers of lexis of Lithuanian origins in the Ignalina–Zarasai region

Summary

In this study lexical lithuanisms were analysed, functioning in the Ignalina–Zarasai area, on the Lithuanian–Latvian–Belarussian borderland. Lithuanian proceeds on Slavic dialect have an ancient history, which can be associated with a period, dated quite early based on sources of language. Studying Lithuanian vocabulary in these dialects, the dynamics of influences can be observed simultaneously, as contacts between Lithuanian and other dialects existed in this area for a long time. Therefore, several layers of lithuanisms, differentiated based on time and manner of borrowing, can be distinguished: a) a layer of borrowings with a wide range, shared by many language groups, certified in Polish, Russian, Ukrainian and Belarussian languages; b) a layer of contact lithuanisms, certified in the border zone of Lithuania and the Polish language, dialects occurring in Belarus, also in the Russian dialects of Old Believers; this vocabulary can have a wider range of occurrence or be listed within a single language area, for example only in the Ignalina–Zarasai or Vilnius region; c) borrowings with the rank of infiltration, resulting from active contacts with the Lithuanian language and dialects.

Keywords: lithuanisms; Polish language in Lithuania; borrowing; Baltic-Slavic borderland